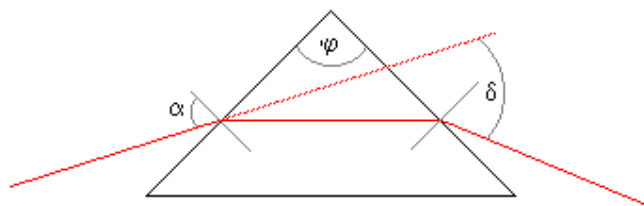

ĆWICZENIE 41

POMIARY PRZY UŻYCIU GONIOMETRU KOŁOWEGO

Wprowadzenie teoretyczne

Rys. 1

Promień przechodzący przez pryzmat ulega dwukrotnemu załamaniu na jego powierzchniach bocznych i odchyleniu o kąt δ . Jeżeli dwusieczna kąta łamiącego φ jest prostopadła do promienia biegnącego wewnątrz pryzmatu, wówczas kąt odchylenia δ osiąga wartość minimalną. Generalnie, wartość kąta odchylenia δ zależy od kąta padania α , kąta łamiącego pryzmatu φ oraz współczynnika załamania n materiału pryzmatu względem otoczenia. Zatem

$$\delta = f(\alpha, n, \varphi). \quad (1)$$

Jeżeli $\varphi = \text{const}$ (dla określonego pryzmatu) i pryzmat oświetlony jest światłem monochromatycznym ($n = \text{const}$), to

$$\delta = f(\alpha). \quad (2)$$

Wartość kąta odchylenia jest funkcją kąta padania. Znając zależność matematyczną (2) kąt minimalnego odchylenia otrzymamy z wyrażenia:

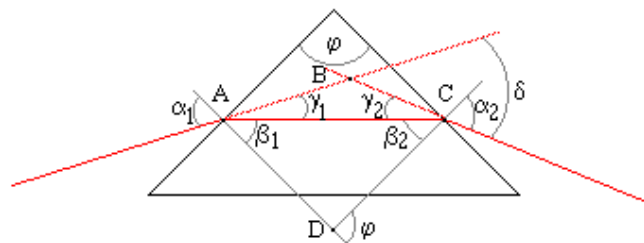
$$\frac{d\delta}{d\alpha} = \frac{df(\alpha)}{d\alpha} = 0, \quad \text{dla } \delta = \delta_{\min} \quad (3)$$

Oznaczmy przez:

α_1 - kąt padania promienia świetlnego na pierwszą ścianę pryzmatu, β_1 - kąt załamania,

β_2 - kąt padania promienia świetlnego na drugą ścianę pryzmatu, α_2 - kąt załamania na wyjściu z pryzmatu.

Wszystkie oznaczenia przedstawiono na rysunku drugim.

Rys. 2

Łatwo zauważyć, że

$$\alpha_1 = \gamma_1 + \beta_1 \quad \text{oraz} \quad \alpha_2 = \gamma_2 + \beta_2,$$

a $\delta = \gamma_1 + \gamma_2$, jako kąt zewnętrzny w trójkącie ABC, zatem

$$\delta = \alpha_1 - \beta_1 + \alpha_2 - \beta_2 ,$$

lub $\delta = \alpha_1 + \alpha_2 - (\beta_1 + \beta_2) .$

Z trójkąta ACD widać, że

$$\varphi = \beta_1 + \beta_2 ,$$

więc

$$\delta = \alpha_1 + \alpha_2 - \varphi .$$

Jeżeli $\delta = \delta_{\min}$, to $\alpha_1 = \alpha_2 = \alpha$ a $\beta_1 = \beta_2 = \beta$. Ponieważ współczynnik załamania

$$n = \frac{\sin \alpha}{\sin \beta} ,$$

więc

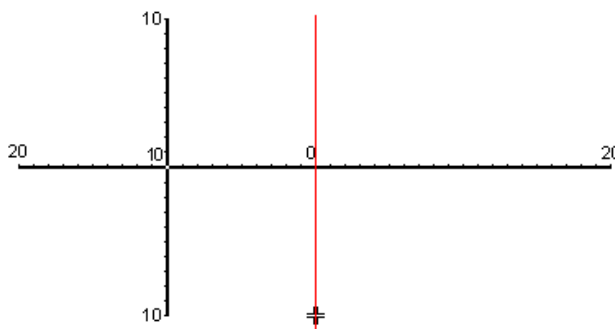
$$n = \frac{\sin \frac{\varphi + \delta_{\min}}{2}}{\sin \frac{\varphi}{2}} . \quad (4)$$

Związek ten pozwala na wyznaczenie współczynnika załamania materiału pryzmatu, względem środowiska w którym pryzmat się znajduje.

Budowa goniometru

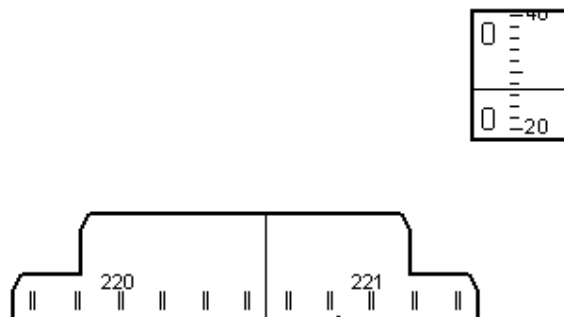
Precyzyjne pomiary kąta wykonujemy przy pomocy goniometru kołowego. Centralną część goniometru stanowi stolik z podziałką kątową i regulowaną wysokością. Lampą sodową zasilaną napięciem sieciowym za pośrednictwem zasilacza, oświetlamy regulowaną szczelinę kolimatora. Kolimator przy pomocy precyzyjnych śrub naprowadzających może być ustawiony osiowo w płaszczyźnie poziomej i pionowej. Promienie świetlne z kolimatora kierowane są w stronę lunety również regulowanej w płaszczyźnie pionowej i poziomej. Luneta może być obracana wokół podstawy goniometru. Z lunetą sprzężony jest mikroskop, przy pomocy którego obserwujemy skalę z podziałką w stopniach i dziesiątkach minut oraz skalę noniusza, którą przesuwamy przy pomocy pokrętła umieszczonego z prawej strony okulara mikroskopu.

Zasada odczytu kąta

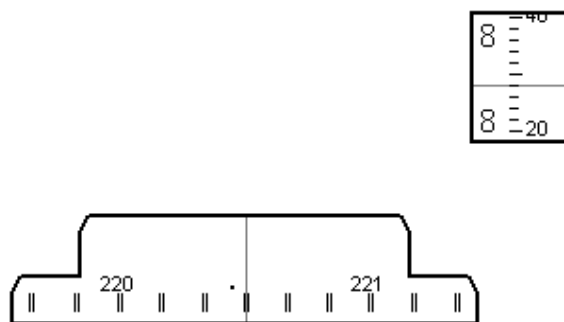
Rys. 3

W polu widzenia lunety obserwujemy pierwszą ćwiartkę układu współrzędnych z osią OY przesuniętą o 10 jednostek w lewo. Pod zerem skali układu współrzędnych znajduje się krzyżyk o podwójnych ramionach. Przed odczytem kąta należy tak ustawić lunetę, aby obraz szczeliny przechodził przez zero układu współrzędnych i środek podwójnego krzyżyka (patrz rysunek 3). Wartość kąta odczytujemy na skali głównej widzianej w okularze mikroskopu.

Rys. 4

Aby wskaźnik skali głównej pokrył się z kreską tej skali należy przesunąć go obracając pokrętkę umieszczoną z prawej strony okulara mikroskopu. Po przesunięciu obraz skali będzie taki jak na rysunku 5.

Rys. 5

Zmieni się również obraz skali noniusza w okienku pionowym z prawej strony pola widzenia okulara mikroskopu.

Odczytana wartość kąta wynosi obecnie $220^{\circ}38'28''$. Najmniejszy odstęp między kreskami skali głównej wynosi $10'$ kreskami skali noniusza $2''$, przy czym cyfry lewej strony oznaczają minuty ($8'$) a cyfry prawej strony sekundy ($20''$). Odczyt jest sumą odczytu ze skali głównej $220^{\circ}30'$ i skali noniusza $8'28''$, czyli $220^{\circ}30' + 8'28'' = 220^{\circ}38'28''$.

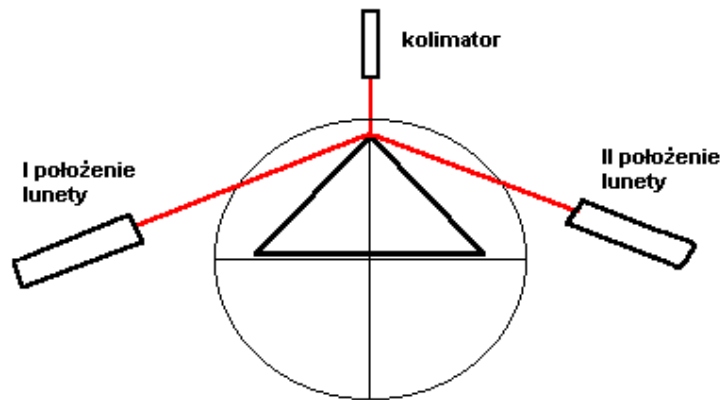
A. Pomiar kąta łamiącego pryzmatu

1. Oświetlamy szczelinę kolimatora światłem sodowym.
2. Ustawiamy osiowo kolimator ze szczeliną i lunetą.
3. Lunetę ustawiamy tak, aby obraz szczeliny kolimatora w polu widzenia lunety przechodził przez 0 układu współrzędnych i środek podwójnego krzyża.

4. Wartość kąta obserwowanego w polu widzenia mikroskopu powinna wynosić $180^{\circ}00'00''$.

UWAGA! W przypadku trudności w uzyskaniu stanu przyrządu opisanego w pkt. 3) i 4) należy zwrócić się do prowadzącego ćwiczenia o skalibrowanie przyrządu.

5. Na środku stolika ustawiamy pryzmat tak, aby linia wykreślona wzdłuż osi stolika stała się dwusieczną kąta łamiącegogo.

Rys. 6

Wiązka promieni wybiegająca z kolimatora odbija się tak, jak pokazano na rysunku 6.

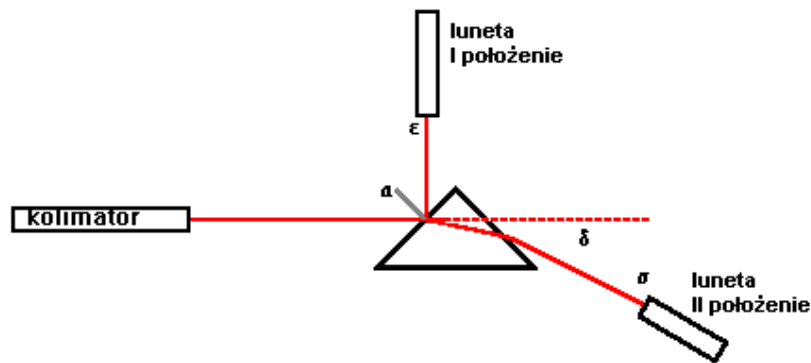
6. Lunetę ustawiamy w położeniu I tak, aby obraz szczeliny kolimatora znalazł się w położeniu przedstawionym na Rys. Odczytujemy wartość kąta ε_1 .
7. Lunetę ustawimy w położeniu II i dokonujemy odczytu kąta ε_2 jak na rysunku 6.
8. Obliczamy wartość kąta łamiącegogo ze wzoru:

$$\varphi = \frac{\varepsilon_1 - \varepsilon_2}{2}.$$

9. Powtarzamy pomiary z punktu 6 i 7 trzykrotnie.
10. Obliczamy średnią wartość kąta łamiącegogo.
11. Powtarzamy pomiary dla trzech różnych pryzmatów.
12. Przeprowadzamy dyskusję wyników i błędów.

B. Badanie zależności kąta odchylenia promienia w pryzmacie od kąta padania

1. Wykonujemy kolejno czynności jak w punktach 1A, 2A, 3A i 4A.
2. Pryzmat umieszczamy na stoliku goniometru tak, aby uzyskać możliwie najmniejszy kąt padania (jego wielkość ograniczona jest możliwością odczytu ze skali przy maksymalnym skręceniu lunety w lewo), (patrz rys. 7).

Rys. 7

3. Lunetę ustawiamy w położeniu I i odczytujemy na skali goniometru kąt ε .
Kąt padania

$$\alpha = \frac{\varepsilon}{2}.$$

4. Obracamy lunetą w prawo do położenia II i na skali goniometru odczytujemy kąt σ .
5. Obliczamy kąt odchylenia δ z zależności

$$\delta = \sigma - 180^{\circ}00'00''$$
6. Powtarzamy pomiary zwiększając kąt padania α o 1° przez obrót stolika. Lunetę ustawiamy w położeniu I przesunięte względem poprzedniego o $\Delta\varepsilon = 2^{\circ}$.
7. Sporządzamy wykres $\delta = f(\alpha)$.
8. Z wykresu wyznaczamy δ_{\min} .
9. Przeprowadzamy analizę wyników i dyskusję błędów.

C. Wyznaczanie współczynnika załamania materiału pryzmatu przy pomocy goniometru kołowego

1. Ustawiamy kolimator i lunetę zgodnie z czynnościami opisanymi w punkcie 1A, 2A, 3A, 4A.
2. Mierzmy wartość kąta łamiącego zgodnie z zaleceniem pktu 5A, 6A, 7A i 8A.
3. Poszukujemy minimalnego kąta odchylenia zgodnie z zaleceniami części B (1-8).
4. Obliczamy współczynnik załamania ze wzoru (4).
5. Wykonujemy rachunek błędów i dyskusję wyników.

Literatura

1. J.R. Meyer - Arendt - Wstęp do optyki.
2. S. Szczeniowski - Fizyka doświadczalna, t.IV, Optyka.
3. A. Zawadzki, H. Hofmokr - Laboratorium fizyczne.
4. T. Dryński - Ćwiczenia laboratoryjne z fizyki.